

TUĞRUL, Talip (2014). “Sarı Saltık’ın Tarihî Ve Menkıbevi Hayatı”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.117-129 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Talip TUĞRUL*

SARI SALTİK’IN TARİHÎ VE MENKİBEVÎ HAYATI¹²³

Sarı Saltık,¹²⁴ XIII. yüzyılın ikinci yarısında İslâm’ın Balkanlar’a girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden bir Türk iskânına¹²⁵ adını yazdıran, gerçek kimliği menkıbe ve efsanelerle iç içe geçmiş bir şahsiyettir.¹²⁶

Sarı Saltık’ın asıl adının ne olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır. Muhammed Buhârî, bunlardan biridir.¹²⁷ Evliya Çelebi’ye göre Sarı Saltık’ın asıl adı budur.¹²⁸ *Saltuk-nâme*’ye göre ise asıl adı Şerif Hızır’dır.¹²⁹ Şerif Hızır’ın Saltık adını alışı ise onun cihada başladığı dönemlere rastlar. Gazaların birinde, Alyon-ı Rûmî adlı Hristiyan cengâverini yenerek onu Müslüman eder; onunla yakın arkadaşlık kurar ve adını İlyas-ı Rûmî koyar. O da karşılık olarak Şerif Hızır’a kendi dillerinde “çok güçlü erkek” anlamına gelen “Saltık” adını verir.¹³⁰

Sarı Saltık’taki “Sarı” unvanına gelince; kaynaklar, bunun asıl ad olmayıp bir mahlas olduğu konusunda birleşmektedir. Türklerde her boyun, birtakım sembolik manaları olan bir renge sahiplendiği bilinmektedir. Boylar, daha çok “ak”, “kızıl”, “kara” ve “gök” gibi renk isimleriyle anılırlar. “Sarı” renginin ise Türklerde ve

* Öğr. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi.

¹²³ Bu metin “Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)” adlı yüksek lisans tezimizin ilgili bölümünün yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

¹²⁴ Sarı Saltık’ın isminin telaffuzu konusundan ortak bir kullanım yoktur. Sarı Saltık ve Sarı Saltuk şeklinde kaynaklarda geçmesine karşın, biz daha yaygın olanını (Sarı Saltık) kullanmayı tercih ettik.

¹²⁵ Türk iskânıyla ilgili bkz: Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri*, TÜRKLER c. 9.

¹²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s.VII.

¹²⁷ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 54.

¹²⁸ Kemal Yüce, *Saltuk-nâme’de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, s. 77.

¹²⁹ Şükrü Haluk Akalın, *Ebü’l-Hayr-ı Rûmî Saltuk-nâmesi*, *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl-XXXII/ 1-2 s. 64.

¹³⁰ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 73; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 39; Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 64.

Çinlilerde hakanlık rengi olduğu belirtilmektedir.¹³¹ “Sarı” lakabı böyle bir Türk boyunun ve beyinin unvanını ifade etmektedir. Bu da Sarı Saltık’ın Bir Türk boyunun lideri olduğunu göstermektedir. Tarihte bu şekilde anılan -Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi- birçok Türk boyu bulunmaktadır.¹³²

Sarı Saltık’la ilgili elimizde tarihî ve menkibevî kayıtlar olmak üzere iki farklı bilgi kaynağı bulunmaktadır. Bu durum da bizim onun hayatını takdim ederken bu ayrımı yapmamızın zarureti ortaya koymaktadır. İlk olarak tarihî hayatını ele alıyoruz.

Sarı Saltık’ın Tarihî Hayatı

Sarı Saltık’ın hayatıyla ilgili tarihî kayıtlar oldukça sınırlıdır. Evliya Çelebi’ye göre Buhârâ’lı olan¹³³ Sarı Saltık’ın soyu Battal Gazi’ye dayanmaktadır.¹³⁴ M. 1210-1215 yıllarında Batı Karadeniz Bölgesi’nde doğup, XII. yüzyılın sonlarına doğru 1296-1300 yıllarında bugünkü Romanya’nın Dobruca bölgesinde şehit edildiği tahmin edilmektedir.¹³⁵ *Saltuknâme*’ye göre ise Sarı Saltık, doksan dokuz yıl yaşamış ve düşmanları tarafından zehirlendikten sonra hançerlenerek şehit edilmiştir.¹³⁶

Babasının adı Seyyid Hasan olup, Melik Danişmend Gazi’nin¹³⁷ gazalarından biri olan Amasya Kalesi Kuşatması’nda şehit düşmüştür.¹³⁸ Sarı Saltık üç yaşındayken babasız kalmış, yetiştirilmesini Seravil adındaki bir lala üstlenmiştir. Bu şahıs onu devrin ulemâsından Abdülaziz adındaki bir zata teslim etmiş, Sarı Saltık da ondan ilim tahsil etmiştir. Babasının ölümüyle “dirliği” kesilen Sarı Saltık, geçim sıkıntısına düşer. Sebüktekin soyundan gelen Sultan Süleyman Şah’tan ona dirlik bağlaması rica edilir. O da babasının dirliğini o sırada on dört yaşına ulaşmış olan Sarı Saltık’a bağlar.¹³⁹

Sarı Saltık’ın tarih sahnesinde ilk görünüşü, Anadolu Selçuklu Devleti’nin Moğol hâkimiyeti altına girmesinden itibaren baş

¹³¹ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 75.

¹³² Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 77.

¹³³ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslâmiyet*, s. 37; Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 77.

¹³⁴ Abûlbaki Gölpinarlı, *Vilâyetnâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, s. VII.

¹³⁵ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 100.

¹³⁶ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mk.* s. 65.

¹³⁷ Melik Danişment Gazinin gazalarının merkez üssü olan Harcanevan olup, bugünkü Amasya şehrine tekabül etmektedir. Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 83.

¹³⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 39

¹³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 39

gösteren saltanat mücadeleleri dönemine rastlar. 1240 yılındaki Babaîler İsyanı'nın akabinde zayıflama emareleri gösteren Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ savaşı ile fiilen Moğollara yenik düşer. O sırada tahta oturan II. Gıyaseddin Keyhusrev acz içerisindeydi. Moğollar, Anadolu topraklarını peyderpey almaya başlarlar. 1246'da ölen II. Gıyaseddin Keyhusrev, arkasında üç şehzade bırakır. II. Gıyaseddin Keyhusrev'in küçük oğlu Alaaddin'i veliaht tayin etmesine rağmen, dönemin dirayetli veziri Celaleddin Karatay'ın önerisiyle üç şehzadenin birlikte tahta oturmasına karar verilir. Vezir Celalettin Karatay da saltanat nâibi olur. Ancak diğer devlet adamlarının bazıları taht konusundaki farklı düşüncelerinden dolayı kargaşa başlar. Bunun akabinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde uzun bir müddet devam edecek olan taht kavgaları başgösterir.¹⁴⁰

Dönemin bazı devlet adamları Rükneddin'i (II. Kılıçarslan), tek başına tahta çıkarmak için harekete geçerler. Celaleddin Karatay ise ağırlığını İzzeddin'den (II. İzzeddin Keykavus) yana koyar. En küçük şehzade olan II. Alaaddin Keykubat ise Moğolların desteğiyle tahta tek başına oturma planı yaptığı şüphesiyle ağabeyleri tarafından öldürtülür. Böylece Selçuklu tahtı iki sultana kalmış olur. Ne var ki, iki devlet adamının arasının açılması sonrasında taht kavgası devam eder. Uzun mücadeleler ve savaşlara sahne olan -toplam on altı sene-taht kavgasından sonra, Moğolların desteğiyle IV. Rükneddin Kılıçarslan galip gelir. Annesi Bizans imparatorluk ailesine yakın bir rahibin kızı olan II. İzzeddin Keykavus, karısı, iki oğlu, annesi ve meşhur iki dayısı Kir Haye ve Kir Kedid ile Antalya'ya geçer. Burada, anne tarafından yakınlığı olan Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos'a elçi göndererek kendisini, ailesini ve yakın adamlarını yanına alması için ricada bulunur. Talebi olumlu karşılanınca II. İzzeddin Keykavus, Bizans başkentine ayak basar.¹⁴¹

Bizans İmparatoru'ndan ciddi yakınlık ve iltifat gören II. İzzeddin Keykavus, belirli bir zaman sonra İmparator'un huzuruna çıkıp şehir hayatının kendilerini sıktığını, kendilerine kışın kışlayacak, yazın da yazlayacak bir arazi tahsis edilmesini ve buraya Anadolu'dan kendilerine tabi Türkmenleri getirtip birlikte yerleşmek istediklerini ifade eder. İmparator VIII. Mihail, Türkmen boylarının getirilme talebinden şüphelense de, bu arzuyu kabul ederek onlara Bizans ile Deşt-i Kıpçak arasındaki -bugün bir kısmı Bulgaristan bir kısmı

¹⁴⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 18-19.

¹⁴¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 19, 26.

Romanya sınırlarında Karadeniz'e sahili olan- o vakitler gayri meskûn olan Dobruca arazisini tahsis eder. İşte yaşanan bu olaylardan sonra 1263-64 yıllarında Sarı Saltık'ın liderliğindeki "Türkmen İskânı" başlamış olur.¹⁴²

Yaklaşık on-on iki bin kişilik Çepnilerden oluşan bir Türkmen aşireti bu iskânı gerçekleştirir.¹⁴³ Bu Çepniler, Balıkesir yöresinde Karasioğulları havalisinde yaşayan Türkmenlerdir.¹⁴⁴ İşte Sarı Saltık, bu grubun liderliğini yaparak II. İzzeddin Keykavus'un isteğiyle bu iskânı gerçekleştirmiştir. Ancak II. İzzettin'in neden Sarı Saltık'ı bu konuda tercih ettiği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda şöyle bir tahmin yürütülebilir: II. İzzeddin Anadolu'da Moğol hâkimiyetine karşı bir politikadan yana tavır takınmış olduğundan kendisi gibi Moğollardan hoşlanmayan Türkmenlerle yakınlık kurmuştur. II. İzzeddin'in Sarı Saltık'ı seçmesi bu çerçevede gerçekleşen bir ilişkiden kaynaklanmış olabilir.¹⁴⁵

Sarı Saltık, yönetimindeki Türkmen aşiretiyle hemen Dobruca'ya gitmemiş, önce Konstantinopolis'e uğramıştır. İskân gerçekleştikten sonra II. İzzeddin, Bizans İmparatoru'na düzenlemeye çalıştığı komplodan dolayı tutuklanmıştır. II. İzzeddin, Altın Ordu Devletinin Han'ı Berke Han tarafından kurtarılmıştır. Akabinde II. İzzeddin ve Dobruca'daki Türkmenler, Deşti Kıpçak'a yerleştirilmiştir. Burası da tıpkı Dobruca gibi steplerle kaplı bir bölgedir. II. İzzeddin Altın Ordu Devleti'nin başkenti Saray'da on beş sene yaşadktan sonra vefat etmiştir. II. İzzeddin'in vefatından sonra Berke Han'dan müsaade alan Türkmenler Sarı Saltık'ın liderliğinde Dobruca'ya geri dönmüşlerdir. Sarı Saltık, bu Türkmen gurubunun hem dinî hem de siyasi liderliğini yapan biridir.¹⁴⁶

Sarı Saltık'ın Dobruca iskânı öncesi ve sonrası dönemde yaptığı faaliyetler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sarı Saltık hakkında ilk bilgileri -yaygın kanaate göre- İbn Batuta vermiştir. Onun hakkında daha sonra bilgi verenler, Yazıcıoğlu'nun *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'u, Seyyid Lokman'ın *Oğuznâme*'si, Evliya Çelebi'nin

¹⁴² Grace M. Smith, *Some Turbes/Maqams of Sarı Saltuq, An Early Anatolian Turkish Gazi-Saint, Turcica*, c. 14, s. 216; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme, Türk Kültürü*, 1978, sayı: 197 yıl: XVII s. 266; Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTUK*, s. 26, 30.

¹⁴³ Franz Babinger, "Sarı Saltuk Dede" *İA*, X, 220-221; Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 28.

¹⁴⁴ Michael Kiel, *Sarı Saltuk ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1980/2 sayı 9, s. 27; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 55.

¹⁴⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTUK*, s. 71.

¹⁴⁶ G. Leiser, "Sarı Saltuk Dede", *EP*, IX, 62; Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTUK*, s. 67.

Seyahatnâme'si, İbn Kemal'in *Târih-i Âl-i Osmân* ve Müneccimbaşı Derviş Ahmed'in *Câmiu'd-Düvel*'idir.¹⁴⁷ Machiel Kiel, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*'nden çok önce 1316 yılında kaleme alınmış bir yazma esere ulaşarak bu konuda eser verenler arasında İbn Batuta'yı ikinci sıraya düşürmüştür.¹⁴⁸

Türkiye'de tarihi kaynakların dışında, bilimsel anlamda Sarı Saltık'tan ilk bahseden kişi Şemsettin Sami'dir. *Kamûsu'l-Âlam*'ında Sarı Saltık'ın Rumeli'de kerametler gösteren ve gazalarda bulunan bir evliya olduğunu söylemektedir.¹⁴⁹

Yukarıda belirtildiği üzere Sarı Saltık hakkında ilk bilgi verenlerden biri olan İbn Batuta'nın *Seyahatnâme*'sinde konuyla ilgili kısa bir bölüm bulunmaktadır:

“Nihayet Baba Saltık adıyla tanınan Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan yere geldik. Baba, bütün Barbarlarda olduğu gibi aynı kavramı ifade etmektedir. Yalnız bunlar “ba”yı kalın söylemekte idiler. Kendi inançlarına göre Saltuk insanüstü birtakım güçlere sahip imiş. Ancak anlatılanların dinimizin kaideleri ve umdeleri ile bağdaşmasına imkân yoktur.”¹⁵⁰

Belki İbn Batuta'nın asıl notlarının kaybolması sonucu yazılan bu eserde, Sarı Saltık hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Batuta'nın yukarıdaki ifadelerinden, Sarı Saltık'ın ölümünden yaklaşık elli yıl sonra Sarı Saltık'ın yaşadığı yerlere gittiği ve Sarı Saltık isminin de bu süreçten sonra bir kült haline geldiği görülmektedir.

Sarı Saltık'ın bu bölgede itibar gören biri oluşu, Bizans İmparatoru tarafından rehin alınan ve rahip olarak yetiştirilmeye çalışılan II. İzzettin'in oğlunu rica edip geri almasıyla ortaya çıkmaktadır. Çocuk, Sarı Saltık eliyle yeniden İslâm'a dönmüş ve onun müridi olmuştur. Daha sonradan Barak Baba diye ünlenen İsmailî derviş işte budur.¹⁵¹

Balkanlar'da Sarı Saltık'ın faaliyetleri sonucu oluşan bir İslâmlaşma sürecinden bahsedilebilir. Bu zât iskân reisi olarak -

¹⁴⁷ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 20; M. Fuad Köprülü, “*Abu'l-Hayr-ı Rumi, Saltuknâme*”, TTK, c. VIII, sayı: 27 s. 430.

¹⁴⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁴⁹ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵⁰ İsmet Parmaksızoğlu, *İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, s. 102.

¹⁵¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 80; ayrıca bk: Ahmet Yaşar Ocak, “Barak Baba”, *DİA*, V, 61-62.

maiyetindekilerle birlikte- etrafa birtakım gazalar düzenlemiştir. Ancak Sarı Saltık sistemli bir şekilde İslâm propagandası yapan bir misyoner değildir. Sarı Saltık, hayatının sonuna kadar Dobruca'da - diğer Türkmen babaları gibi- İslâmlaştırma gayretinde olan bir Alperen- gazi derviştir.¹⁵²

Sarı Saltık'ın Menkıbevî Hayatı

Sarı Saltık'ın efsanevî-menkıbevî tarafına gelince, onun efsanevî şahsiyetini ortaya koymak, onun tarihî şahsiyetini inşa etmekten daha kolaydır. Zira Sarı Saltık'ın şahsiyeti efsaneleşmiş ve onunla ilgili tarihî kaynaklarda yer bulamayan birçok olay aktarılmıştır. Gerçek hayatı ile menkıbevî hayatı iç içe girmiştir. Bu menkıbelerde Sarı Saltık'a bazı olağanüstü güçler atfedilmiştir.

Saltuknâme'de onun on iki dili yazıp okuduğu kayıtlıdır. Bu, Allah tarafından ona verilmiş bir lütuftur. Ayrıca İncil'i okuyup, Hristiyanlara vaaz ettiğinde onları kendinden geçirecek derecede usta birisi olduğu ifade edilmiştir.¹⁵³

Sarı Saltık'ın menkıbevî şahsiyetinde en fazla ön plana çıkan husus onun, tahta kılıçlı¹⁵⁴ bir mücahit evliyâ oluşudur. Yeryüzünde Sarı Saltık'ın gaza etmediği hemen hemen hiçbir yer yoktur. *Saltuknâme*'ye göre onun gezdiği yerler şunlardır: Batı Anadolu toprakları, Trakya, Bulgaristan, Romanya, Karadeniz'i kuzeyden çevreleyen yerler ve Deşt-i Kıpçak bölgesi, Portekiz, İspanya, Almanya, Lehistan, Bosna Hersek, Çekoslovakya, Yunanistan, Rusya, İran, Türkistan, Afganistan, Çin, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Habeşistan ve Arabistan'ı içine alan hemen hemen bütün eski dünya.¹⁵⁵ Sarı Saltık'ın gazalarının bu kadar yaygınlık arzemesi, Sarı Saltık'ın dinî ve siyasî etkinliğinin bir ifadesi olarak Alevî kültürüne “**Sarı Saltık Kültü**” olarak yansımıştır.

Sarı Saltık bir destan kahramanında bulunması gereken bütün özelliklere sahiptir. Tek başına düşman içerisine girmekte ve düşman kalelerini fethetmektedir. Ancak o, aman dileyene karşı çok merhametlidir. *Saltuknâme*'de mübalağalı bir şekilde üstün

¹⁵² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁵³ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, I, 31.

¹⁵⁴ Tahta kılıç ögesi eski Türklerin dinlerinde var olan bir silüettir. Şamanlar, törenler sırasında tahta kılıç kullanır, kötü ruhlarla savaşmak için kullanırdı. Türk destan edebiyatında bu türden özel silah kullanmak bir gelenektir. Bk: Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s.97; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme, Türk Kültürü*, 1978, sayı: 197, yıl: XVII, s. 271.

güçlerinden bahsedilmektedir. Buna göre o çok uzaklarda olsa bile, aleyhinde söylenenleri işitebilmekte, oturduğu yerde bir kılıç darbesiyle düşmanı öldürebilmekte, bir diyardan bir diyara bir anda gidebilmekte, ancak düşmanları ona hiçbir şekilde tesir edememektedir. Ok atarlar batmaz, kılıç vururlar kesmez, sihir yaparlar tesir etmez, suya atarlar boğulmaz, ateşe atarlar yanmaz. Bütün cinler ve melekler Sarı Saltık'ın yardımcısıdır. Hatta cinlerden birisiyle “âhret kardeşi” bile olmuştur. Düşmanları ise kâfirler, zâlimler, cadılar, devler, ejderhalar ve kötü cinlerdir.¹⁵⁶

Lalasinin eğitimiyle kısa sürede ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğrenen Sarı Saltık, bir gece rüyasında Battal Gazi'yi görür. Atası ona, yerini tarif ettiği bir mağarada kendi ünlü atı Aşkar'ın onu beklediğini, silahlarının da orada durduğunu, bu arada Dahhak'ın kılıcının, Güştasb'ın kalkanının ve Hz. Hamza'nın silahlarının orada bulunduğunu, gidip onları almasını söyler. Sarı Saltık tarif edilen mağarayı arar ve kendisini bekleyen emanetleri alır. Artık o genç yaşında kâfirlere karşı gaza ve cihad etmeye hazırdır. Bunun dışında daha detaylı pek çok efsaneyi *Saltuk-nâme*'den öğreniyoruz.¹⁵⁷

Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Vilâyetnâmesi*'ne göre Sarı Saltık, Hacı Bektâş'ın müridi olup İslâm'ı yaymak üzere Rumeli'ye gönderdiği bir Alperen-gazi derviştir. *Vilâyetnâme*'de Sarı Saltık'ın hikâyesi kısaca şöyledir: Hacı Bektâş bir gün Arafat Dağı'ndaki çilehânedan çıkıp Zenzem Pınarı denilen pınarın yanına geldi ve orada bir çoban gördü. Hünkâr, çobanın yanına gelip arkasını sığadı ve adını sordu. Çoban: “Adım Sarı Saltuk'tur. Ne emredersiniz?” diye cevap verdi. Hünkâr: “Haydi seni Rum'a saldı” dedi. Sarı Saltık'ın gözünden perdeler kalktı, erlik mertebesine erdi. Hünkâr, Sarı Saltık'a bir yay, yedi ok verip beline tahta bir kılıç kuşattı. Yanına da Ulu Abdal ile Kiçi Abdal adlı iki dervişi yoldaş etti. Sinop üzerinden doğruca Karadeniz kıyısına gelen Sarı Saltık, seccadesini denize serip: “Ey erenler seccadesi! Erenler nereye götürürse o yana yürü” dedi. Böylece Gürcistan'a geldiler. Gürcü beyi o sırada sahilde gezintide iken gelenleri karşılar. Gelenlerin gerçek er olduğunu anlayan Gürcü beyi onlara iltifat eder. Sarı Saltık da onları imana çağırır, onları Müslüman eder ve Hüseyinî Tac giydirir. Sonrasında seccadesini yine denize sererek aynı şekilde gider. Kaligra Kalesi'ne varır. Kalenin

¹⁵⁶ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 65.

¹⁵⁷ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 64.

surlarına yükselirken ayağını bastığı her taş hamurlaşır. İçerde yedi başlı bir ejderhanın olduğunu gören Sarı Saltık, ejderhaya saldırır ve yedi başına birer ok atar. Ejderha, Sarı Saltık'ı sıkıştırınca Hızır'ı çağırır. O sırada Hünkâr, Hızır ile sohbet ediyormuş. Hızır'a Sarı Saltık'ın imdadına yetişip ona kılıcını hatırlatmasını ister. Hızır gelip Sarı Saltık'a tahta kılıcını hatırlatınca, Sarı Saltık tahta kılıcıyla ejderhayı öldürür. Bu olay ahali tarafından duyulur ve orayı terk eden beye haber verilir. Kalenin beyi canu gönülden Sarı Saltık'a muhib olup imana gelir.¹⁵⁸

Bu menkıbenin en eski versiyonu Ebü'l-Hayr-i Rûmî tarafından kaleme alınan *Saltuk-nâme*'deki versiyonudur. *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*'den başka *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'da ve Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde de geçer. Son ikisinde diğerlerinden farklı olarak, ateşte kaynayan kazana girme motifi bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde menkıbenin devamı özetle şöyledir: Gürcistan'dan sonra Sarı Saltık, Dobruca'daki Kaligra Kalesi'ne gelir. Kendisi de sarı olduğundan fark edilmeden binlerce insanı Müslüman eder. Bir ara Dobruca Kralı ile buluşur. Dobruca kralı ona bir ejderhanın kendilerine musallat olduğunu ve nice insanları yediğini, şimdi de sıranın kendisinin iki kızına geldiğini ve onları Dobruca ovasında bir direğe bağladıklarını söyleyerek onları bu dertten kurtarmasını rica eder. Sarı Saltık, Müslüman olmaları şartıyla bunu kabul eder. Kral, rehberlik etmesi için papazını kılavuz olarak verir. Sarı Saltık, ejderhayı öldürüp kızları kurtarır. Daha sonra Sarı Saltık, kızlarla beraber gelir, olup biteni anlatır. Ancak Kral şüpheye düşer. Çünkü papaz, ejderhayı kendisinin öldürdüğünü iddia etmektedir. Bunun üzerine Sarı Saltık, ejderhayı öldürmenin ancak bir kerametle mümkün olacağını ve kimin keramet sahibi olduğunun ortaya çıkması için bu papazla beraber kaynar bir kazanın içine girmeyi teklif eder. Papaz ile Sarı Saltık'ın ellerini bağlayıp ikisini de kaynar kazana koyarlar. O sırada Hacı Bektâş, Kırşehir'de bulunmaktadır. Bu durum ona malum olur, yanında oturduğu kayadan su çıkar, Hünkâr: “Bu Sarı Saltık'ın teridir” der. Bir müddet sonra kazanın ağzı açılınca Sarı Saltık tere batmış bir halde, Papaz ise yalnızca iskeleti kalmış halde bulunur. Bu kerameti gören Dobruca Kralı yedi bin kişilik tebaasıyla beraber Müslüman olur.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Abülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme Manâkib-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 44-46.

¹⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s. 49-51.

Sarı Saltık'la ilgili olarak dikkat çeken önemli bir başka konu da, onun gömülmesi ile ilgili düzenlemedir. Rivayete göre Sarı Saltık, ölümünden sonra yedi tane tabut hazırlanmasını, bunları talep eden krallara verilmesini ancak naaşının hangi tabutta olduğunun bilinmemesini vasiyet etmiştir. Vasiyet şöyledir:

“Ben giderem, beni siz yuyup kefenlen, alup çerağum katına (Babaeski'deki tekkeye) iletün. Eğer sizden çevre beğleri benim ölüm isteyeler, birer tabut düzün, bir gece tursun, adamlarına virün. Ben ol tabutta görineyim ve dahi benüm tabutumı her yirde kim koyasız, birez cinler götürürler, sizler girü sonra yire koydukları vakit götüresiz... Kâfirlere karşı ağlaman kim beni öldi deyü müselmanlara zahmet virmeyeler. Uş sonra oğlum Umur [Ömer ?] ve Osman gelür bu mülk-i Rûm'ı anlar zabt edüp İslâm birle tolmasına sebep olalar.”¹⁶⁰

Sarı Saltık'ın vefatından sonra Moskova, Polonya, Danimarka, Çekoslovakya ve İsviçre kralları birer tabut istemiş ve aldıkları tabutları kendi topraklarına gömmüşlerdir. Sarı Saltık'ın makamlarının bu kadar yaygın olmasının -ki bunların on beşin üzerinde yer olduğu ifade ediliyor- sebebi bu vasiyet olsa gerektir.¹⁶¹

Rivayet edilen bu menkıbeler Sarı Saltık'ın ölümünden sonra daha da yaygınlaşmış, yazılı risaleler halinde ve şifahî olarak da aktarılmıştır. Bu yoğun menâkıb Alevî-Bektaşî zümresi içinde yükselen “**Sarı Saltık Kültü**”nün oluşmasına ve birçok yerde -Sarı Saltık ile uzaktan yakından alakası olmadığı halde- onun makamlarına rastlanmasına sebep teşkil etmiştir.¹⁶² Bugün Orta Anadolu'da özellikle, Sivas, Tokat, Divriği ve Tunceli Alevîleri arasında “Sarı Saltık Kültü” oldukça yaygındır.¹⁶³

Sarı Saltık Kültü o kadar yaygınlaşmıştır ki, Hristiyan dünyasında Sarı Saltık'ın Aya Nikola diye bir Hristiyan azizi olarak tanındığını; Babaeski'de ona ait mezarın Aya Nikola'ya ait kabul edildiğini; Kaligra'daki türbesinin hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edildiğini; Korfo'da Aya Spyridon'a ait olarak gösterilen mezarın, bazı Bektaşîler tarafından Sarı Saltık mezarı olarak tanındığını; bazı yerlerde de onun, Aya Yorgi ve Aya Naorum

¹⁶⁰ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, III, 298-299.

¹⁶¹ Grace M. Smith, *a.g.mk.*, s. 216.

¹⁶² Kemal Yüce, *a.g.e.*, s.47; Ayrıca bk. Talip Tuğrul, *Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği) Ek I: Tezimizin Mülâkat Metni*, s. 16.

¹⁶³ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 193.

olarak bilindiğini; ünlü müsteşrik Frederik William Hasluck'tan öğreniyoruz.¹⁶⁴ Hristiyan dünyada “Sarı Saltık Kültü”nün yaygınlığının bir ifadesi de, onların savaşlarda düşmana saldırırken Hz. Meryem, Hz. İsa ve Saint Nicolas'ın adları yanında Sarı Saltık'ın adını da anıp ondan yardım istemeleridir.¹⁶⁵

Sarı Saltık'ın türbeleri/makamları için ise şunları söylemek yerinde olacaktır. Kendisinin vefatından önce yedi tabut hazırlanmasını istediği ve her birinin kendi memleketine götürmesi için yedi krala verilmesini vasiyet ettiği *Saltuk-nâme*¹⁶⁶ ve *Vilâyetnâme*'de¹⁶⁷ aktarılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre Sarı Saltık'ın yedi mezarı Moskova, Lehistan, Danzing-Bohemya, İsveç-Litvanya, Edirne-Babaeski, Moldovya-Babadağı ve Dobruca-Kaligra'da bulunmaktadır.¹⁶⁸ Ancak daha sonra yaygınlaşan “Sarı Saltık Kültü”nden dolayı, bu türbelerin sayısı yedi rakamını bir hayli aşmıştır. Bu sebeple Balkanlar ve Anadolu'da Sarı Saltık'ın birçok türbe-makamlarına rastlanmaktadır.¹⁶⁹

Sarı Saltık'ın şahsiyeti ilgili oluşan efsane yumağı, tarihe mal olmuş şahsiyetlerin etrafında söylenceler türetilmesinin, insanlık tarihinin bir gerçeği olduğunu ifade etmektedir. Yine bu gibi zatlarla ilişkin olmanın cazibesi, onlara nispetle birçok makamın inşası sonucunu doğurmuştur ki bu vakıayı Sarı Saltık ilgili olarak da tespit etmekteyiz.

¹⁶⁴ *Bektaşılık Tetkikleri*, F. R. Haslok, trc. Ragıp Hulusi, MEB yay. 2000, s. 92- 96.

¹⁶⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme, Türk Kültürü*, 1978, sayı: 197 yıl: XVII s. 270.

¹⁶⁶ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, III, 298-299.

¹⁶⁷ Abülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme Manâkıb-ı Hünkâr Bektâş-ı Veli*, s. 47.

¹⁶⁸ Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 39.

¹⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Talip Tuğrul, *a.g.e.*, s. 61-63.

Fotoğraf 1: Sarı Saltık'ın Tunceli Hozat Türbesi/Makamı

Fotoğraf: 2 Sarı Saltık'ın Bosna Türbesi/Makamı

Sonuç

Sarı Saltık'ın hayatıyla ilgili tarihî kayıtlar oldukça sınırlıdır. Efsanevî-menkıbevî hayatıyla ilgili ise elimizde bir hayli malzeme bulunmaktadır. Tarihî Sarı Saltık, XIII. yüzyılın ikinci yarısında İslâm'ın Balkanlar'a girişinde ve bunun sosyal tabanını teşkil eden - öncülüğünü II. İzzeddin Keykavus'un yaptığı- Türk iskânında rol oynayan bir gazi derviş iken; Menkıbevî Sarı Saltık, Hacı Bektaş tarafından İslam'ı yaymak için Rumeli'ye gönderilen bir alperen

derviştir. O, düşman içerisine girip, onların kalelerini tek başına fetheden, tahta kılıcıyla ejderha öldüren ve benzeri birçok olağanüstü özelliğe sahip bir destan kahramandır. Onun tarihî hayatıyla menkıbevî hayatının birçok yönden uyuşmadığı söylenebilir. Ancak bu hayat anlatılarının ortak tarafı, onun bir alperen, gazi-derviş olduğudur.

Kaynakça

- AKALIN, Şükrü Halûk, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-Nâme'si*, Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl-XXXII/1-2, Ankara 1994, ss. 63-87, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan Sayısı.
- BABINGER, "Sarı Saltık Dede", *IA*, X, 220-221.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri*, TÜRKLER c. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay. İstanbul, 1990.
- Ebü'l-Hayr-ı Rumî, *Saltuk-Nâme*, Haz. Şükrü Halûk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 809, Ankara, 1987.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1992, (2. Baskı).
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Vilayet-Nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, ts, (2. Baskı).
- HASLOK, F. R., *Bektaşilik Tetkikleri (Sarı Saltık Rivayeti)*, çev. Râgıp Hulûsî, Sadeleştiren: Kâmil Akarsu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.
- KIEL, Michael, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", trc. Fikret Elpe, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1980/2, sy: 9, ss. 25-36.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1991, (7. Baskı).
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Anadolu'da İslâmiyet*, çev. Ragıp Hulusî, Yayına haz. Mehmet Kanar, İnsan Yay. İstanbul, 1996.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Abu'l-Hayr-ı Rumi, Saltuknâme (XV. Asır)", *TTK, Belleten*, VII/ 27, s. 430-441, Ankara, 1943.
- LEİSER, G., "Sarı Saltık Dede", *Eİ*, IX, 62-63.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yay. İstanbul, 2000, (3. Baskı).
- OCAK, Ahmet Yaşar, *SARI SALTİK Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002.

- OCAK, Ahmet Yaşar, “Barak Baba”, *DİA*, V, 61-62.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Sarı Saltuk ve Saltuknâme”, *Türk Kültürü*, 1978, sy: 197, ss. 266-275, Yıl: XVII.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- SMITH, Grace M., “Some Turbes/Maqams of Sarı Saltuq, An Early Anatolian Turkish Gazi-Saint”, *TURCICA*, XIV, 216-222, Paris, 1982.
- TUĞRUL, Talip, *Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.
- YÜCE, Kemal, *Saltuk-Nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsânevî Unsurlar*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1987.